

УДК 929.75

Удосконалення нагородної системи УРСР в 60-ті роки ХХ сторіччя (на прикладі введення почесних звань Заслуженого винахідника і Заслуженого раціоналізатора)

В.М. ВОРОНІН

Державна архівна служба України, м. Київ, Україна
E-mail: vvoronin@archives.gov.ua

Авторське резюме

Розширення інституту почесних звань у 60-ті роки минулого століття стало надзвичайно важливим внеском у справу розвитку і вдосконалення нагородної системи УРСР. Особливого значення цьому процесу надає те, що до набуття Україною державної незалежності саме інститут присвоєння почесних звань був головною складовою вітчизняної нагородної системи. Головною передумовою активного розвитку інституту присвоєння почесних звань стало те, що в цей час відчутно змінилася політика нагороджень, яка була спрямована на більшу масовість. Це пояснювалось тим, що радянський керівник того часу М.С.Хрущов намагався будь-якими шляхами розширити свою політичну підтримку як серед партійно-державного державного апарату та еліти наукової і творчої інтелігенції, так і серед широких верств населення міст та сіл. В умовах зниження рівня життя населення, зростання споживчих цін на продукти та постійного непередуманого реформування системи управління, коли особистий авторитет глави держави і партії значно знизився, саме практикою масового нагородження представників різних верств радянського суспільства Перший секретар ЦК КПРС намагався розширити базу своєї підтримки. Важливу роль у модернізації інституту почесних звань УРСР зіграло встановлення нових почесних звань Заслуженого винахідника і Заслуженого раціоналізатора. При цьому нормативно-правові документи щодо нових встановлених почесних звань були повністю відповідними світовим стандартам. Встановлення цих двох нових почесних звань у нагородній системі УРСР поклало початок в 60-х роках активному по збільшенню кількості почесних звань. Це сприяло тому, що республіканська нагородна система стала дедалі більш масовою і охоплювала все ширші верстви населення.

Ключові слова: заслужений винахідник, заслужений раціоналізатор, нагородна система, нагороди, Українська РСР, інститут присвоєння почесних звань, Укази Президії Верховної Ради, знаки нагород.

Improving the award of the USSR in the 60 years of the twentieth century (for example, the introduction of honorary titles of the Deserved inventor and of the Deserved rationalizer)

V.M. VORONIN

State archival service of Ukraine, Kyiv, Ukraine
E-mail: vvoronin@archives.gov.ua

Abstract

Extension Institute honors in the 60-ies of the last century was an extremely important contribution to the development and improvement of the award of the UkrSSR. Of particular importance to this process provides that before Ukraine gained independence institute is awarding honorary degrees has been a major component of the national award system. The main prerequisite for the active development of the institution conferring honorary titles was that at the time the policy has changed significantly awards, aimed at larger mass. This is explained by the fact that the Soviet leader at the time of N.S. Khrushchev tried any ways to expand its political support among the party- state apparatus of the state and the elite scientific and intellectual community and among the general population of cities and villages. In the face of declining living standards, consumer food prices and ongoing reform of irresponsible management, personal authority when the president and the party has dropped significantly, it is the practice of awarding mass of different segments of society Soviet First Secretary of the Central Committee of the Communist Party tried to broaden the base of his support. Important role in the modernization of Institute honors the UkrSSR played installing new honors Honored Inventor and Innovator. This legal documents for new installed honors were completely relevant international standards. The establishment of these two new honors award system in the USSR was the beginning of 60 years of active to increase the number of honorary degrees. This contributed to the Republican system of awards was becoming more widespread and increasingly covered population.

Key words: Honored Inventor, Honored Innovator, reward system, rewards, Ukrainian SSR, Institute of honorary titles, Decrees of the Presidium of the Supreme Soviet, marks awards, phaleristics.

60-ті роки минулого сторіччя відзначилися в УРСР надзвичайно активним нагородженням почесними званнями – воно стало, без перебільшення, масовим.

В класичній праці з історії розвитку української фалеристики «Українська фалеристика. З історії нагородної спадщини» наведено статистику нагороджень УРСР почесними званнями, що демонструє їх постійне зростання саме у 60-ті роки.

Якщо в 1953 році було нагороджено 224 особи, то вже в 1960 році 392. Переважна більшість 60-х років характеризує тенденція до стійкого зростання (за винятком тільки 1960 року, коли їх кількість різко знизилася завдяки тому, що у цей час проходило реформування нагородної системи), а в їх другій половині воно стає особливо значним [1, с.331].

Продемонструємо цю динаміку, починаючи з 1962 року, коли було нагороджено 373 особи. В 1963 році було нагороджено 232 особи (що пояснюється хрущовськими реформами адміністративного та партійного апарату управління, що тимчасово ускладнило процес підготовки подань на нагородження), в 1964 році 480 осіб, в 1965 році 639 осіб, в 1966-му 525 осіб, в 1967 – 784 особи, в 1968 році 816 осіб і, нарешті, найбільше всього за ці роки в 1969 році – 946 осіб [1, с.331].

Пояснення подібній постійно зростаючій масовості нагороджень почесними званнями УРСР слід шукати у двох обставинах.

З одного боку, відчутно змінилась на користь масовості сама практика нагороджень. Це пояснювалось тим, що М.С.Хрущов намагався будь-якими шляхами розширити свою підтримку як серед партійно-державного державного апарату та еліти наукової і творчої інтелігенції, так і серед широких верств населення міст і сіл. В умовах зниження рівня життя населення, зростання споживчих цін на продукти та постійного непродуктивного реформування системи управління, коли особистий авторитет глави держави і партії значно знизився, саме практикою збільшення нагородження представників різних верств радянського суспільства Перший секретар ЦК КПРС намагався розширити базу особистої підтримки.

Подібна практика фактично нічого не коштувала, але без сумніву приносила значний пропагандистський та іміджевий ефект. При цьому варто зазначити, що використання нагородної системи як елемента підкupu є в тій чи іншій мірі характерним для переважної більшості держав різних часів.

Якщо взяти започатковану М.С.Хрущовим практику збільшення кількості почесних звань (а УРСР, як «базова» для нього республіка, мала для лідера СРСР особливо велике значення), то вона почалася ще у минуле десятиріччя, після смерті Й.В.Сталіна. Однак

найбільш активно цей проходив саме у 60-ті роки і навіть після відсторонення М.С.Хрущова від влади він не був зупинений. Новому, вже брежнєвському, партійно-державному керівництву СРСР (для якого УРСР також мала особливе значення) також надзвичайно вигідно було використовувати для збільшення свого впливу в республіці нагородну систему, в якій ключове місце посідав інститут почесних звань.

Першими новими почесними званнями цього періоду стало введення Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 17 травня 1960 року (був підписаний Головою Президії Д.Коротченком та Секретарем Президії А.Зленком) почесних звань Заслуженого винахідника і Заслуженого раціоналізатора Української РСР.

Цей Указ відкривав період значного збільшення кількості почесних звань в 60-ті роки і, крім того, в ньому містяться всі риси характерні для наступних указів про введення нових почесних звань УРСР. Фактично саме цей Указ став зразком на ціле десятиріччя для підготовки аналогічних йому. Крім того, в ньому є надзвичайно цікаві моменти, які характеризують політичні реалії цього періоду.

Виходячи з цього, аналіз даного Указу та подальших змін до нього є важливим для розуміння розвитку всієї нагородної системи УРСР в цей період.

Характерною є пояснююча преамбула згаданого Указу, схема якої й надалі використовувалася в аналогічних Указах: «З метою заохочення винахідників і раціоналізаторів в справі розробки і запровадження в промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт, зв'язок та інші галузі народного господарства цінних винаходів, відкриттів і раціоналізаторських пропозицій, що сприяють дальшому технічному прогресу виробництва» [2, Ст.117].

При цьому показово, що Указом фактично встановлювалась градація престижності почесних звань двох рівнів – йшлося про виготовлення золотих та срібних нагрудних знаків (зрозуміло, що золотий нагрудний знак повинен був бути більш престижним): «Встановити почесне звання Заслужений винахідник Української РСР з врученням Грамоти і золотого нагрудного знака Заслужений винахідник Української РСР з врученням Грамоти і срібного нагрудного знака Заслужений раціоналізатор Української РСР» [2, Ст.117].

Ця градація досить логічна – винахідник у будь-якому випадку має більше значення, ніж раціоналізатор.

Указом також затверджувалося докладне Положення про ці почесні звання, яке також надалі стало типовим для подібних нормативно-правових документів.

Пунктом першим встановлювалось, що

ці почесні звання присвоюються виключно Президією Верховної Ради Української РСР.

Почесне звання заслуженого винахідника - авторам запроваджених у народне господарство винаходів, що мають важливе значення для дальшого технічного розвитку в справі розвитку винахідництва і впровадження винаходів у народне господарство.

Почесне звання Заслуженого раціоналізатора - авторам реалізованих раціоналізаторських пропозицій, що сприяють удосконаленню виробництва, підвищенню продуктивності праці, поліпшенню якості і зниженню собівартості продукції, а також особам, які мають заслуги в справі розвитку раціоналізаторського руху та у впровадженні раціоналізаторських пропозицій у народне господарство.

Особливо важливо відзначити, що Положенням чітко визначався порядок подання на присвоєння цих почесних звань, що слугувало подальшому унормуванню та уніфікації в цілому нагородної системи.

Згідно з текстом Положення присвоєння цих почесних звань проводилося «на подання рад народних господарств економічних адміністративних районів Української РСР, міністерств і відомств Української РСР, виконавчих комітетів обласних, Київської і Севастопольської міських рад депутатів трудящих разом із Українською республіканською радою професійних спілок та Українською республіканською радою Всесоюзного товариства винахідників і раціоналізаторів» [2, Ст.117].

Згадане Положення особливо цікаве тим, що у ньому вперше у тодішній нагородній системі як УРСР, так і в загальнорадянській йдеться про ради народних господарств (раднаргоспи), подання яких з цього часу до кінця хрущовського правління стає обов'язковим для будь-якого нагородження. При цьому звертає особливу увагу той факт, що авторами Положення саме раднаргоспи винесені на першу позицію, а вже за ними йдуть міністерства і відомства та виконкоми рад депутатів трудящих.

Без сумніву, цей момент мав велике політичне значення для М.С.Хрущова, який намагався зробити саме раднаргоспи основою своєї системи управління і основою для створення особисто йому відданої номенклатури.

Таким чином, ми бачимо у цьому, на перший погляд не надто важливому документі, надзвичайно цікаві моменти, що показують ключові елементи хрущовської політики, метою якої було встановлення за допомогою особисто відданої йому нової номенклатури повного контролю над країною.

Також важливо, що Положенням визначався повний перелік документів,

які повинні були додані до подання на нагородження почесним званням, що також ставало вагомим елементом загальної уніфікації нагородної системи республіки.

Визначалося, що повинні бути подані наступні документи: особовий листок по обліку кадрів, виробнича характеристика, копія авторського свідоцтва на винахід або посвідчення на раціоналізаторські пропозиції, а також обов'язково виписки з рішень організацій, які порушували клопотання про присвоєння почесних звань.

Було вирішено і питання позбавлення нагороджених почесного звання. Передбачалося, що це може зробити виключно Президія Верховної Ради Української РСР – тобто той самий орган, що й проводив нагородження.

У доданому до Указу Положенні було подано докладні описи золотого та срібного знаків, що були встановлені для цих нових почесних звань (також нагородженим видавалася Грамота).

Золотий знак, згідно з Описом, виглядав наступним чином: «Нагрудний знак Заслужений винахідник Української РСР має форму правильного кола, діаметром 26 мм. Знак з лицьового боку облямований обідком шириною 0,6 мм.

Напис на лицьовому боці Заслужений винахідник Української РСР виконано випуклими літерами. Під написом – лаврова вітка зі стрічкою, що розвивається. У верхній частині – п'ятикутна зірка діаметром 3 мм. Зображення зірки, вітки і стрічки випукле. На зворотному боці знака – порядковий номер.

Нагрудний знак за допомогою вушка і кільця з'єднується з прямокутною рамкою шириною 20 мм, до якої прикріплено муарову стрічку шириною 20 мм, висотою 9 мм. Стрічка складається з двох повздовжніх смуг: верхня – червоного кольору шириною 6 мм і нижня – лазурового кольору шириною 3 мм.

Нагрудний знак прикріплюється до одягу за допомогою шпильки» [2, Ст.117].

Срібний знак описувався так: «Нагрудний знак Заслужений раціоналізатор Української РСР має форму правильного кола діаметром 26 мм. З лицьового боку облямований обідком шириною 0,6 мм.

Напис на лицьовому боці Заслужений раціоналізатор Української РСР виконано випуклими літерами. Під написом – лаврова вітка зі стрічкою, що розвивається. У верхній частині – п'ятикутна зірка діаметром 3 мм. Зображення зірки, вітки і стрічки випукле. На зворотному боці знака – порядковий номер.

Нагрудний знак за допомогою вушка і кільця з'єднується з прямокутною рамкою шириною 20 мм, до якої прикріплено муарову стрічку шириною 20 мм, висотою 9 мм. Стрічка складається з двох повздовжніх смуг: верхня

– червоного кольору шириною 6 мм і нижня – лазурового кольору шириною 3 мм.

Нагрудний знак прикріплюється до одягу за допомогою шпильки» [2, Ст.117].

Як бачимо, обидва нагрудні знаки, незважаючи на те, що один з них називався золотим, а інший срібним, згідно з Описом, виглядали абсолютно однаково. Правда, на практиці вони відрізнялися кольором, але повторимо, що офіційно це ніде не було зазначено. Це було досить суттєвою недоробкою – як суто правовою, так і з точки зору класичної фалеристики. Однак невдовзі ця недоробка була виправлена, про що йдеться нижче. Про значення, яке надавалось встановленню цих нових почесних звань та увазі партійно-державного керівництва до вдосконалення нагородної системи УРСР в цілому, свідчить той факт, що вже невдовзі в Указ від 17 травня 1960 року були внесені досить значні зміни.

29 вересня цього ж року вийшов Указ Президії Верховної Ради, що уточнював і вдосконалював попередній Указ, у тому числі й недостатньо пророблене питання про зовнішній вигляд нагрудних знаків для почесних звань.

Скажемо про найголовніші зміни, які вніс цей Указ до попереднього і вдосконалював положення про нещодавно засновані почесні звання. Стаття 1 попереднього Указу повинна була викладатися у такій редакції: «Встановити почесне звання Заслужений винахідник Української РСР з врученням Грамоти і нагрудного знака Заслужений винахідник Української РСР та почесне звання Заслужений раціоналізатор Української РСР з врученням Грамоти і нагрудного знака Заслужений

раціоналізатор Української РСР» [3, Ст.311].

Були також суттєво редакційно змінені статті 3,4,5 попереднього Указу, що зробило його більш досконалим з позицій фалеристики та не залишало можливостей неточного трактування.

Особливо важливим було те, що виправили неточність щодо нагрудних знаків для почесних звань – їх опис уже повністю відповідав тому, що знаки називалися золотим та срібним.

Після внесених змін у текст Указу опис нагрудного знака Заслуженого винахідника виглядав наступним чином: «Нагрудний знак Заслужений винахідник Української РСР – з томпаку, позолочений, має форму правильного кола діаметром 26 мм. Знак з лицьового боку облямований обідком шириною 0,6 мм» [3, Ст.311].

У свою чергу в описі нагрудного знака Заслуженого раціоналізатора перший абзац виглядав наступним чином: «Нагрудний знак Заслужений раціоналізатор Української РСР – з нейзильберу, посріблений, має форму правильного кола діаметром 26 мм. З лицьового боку облямований обідком шириною 0,6 мм» [3, Ст.311]. Таким чином, після внесених коректив нормативно-правові документи щодо почесних звань Заслуженого винахідника і Заслуженого раціоналізатора Української РСР стали повністю відповідати світовим фалеристичним стандартам. Одночасно введення цих двох нових почесних звань у нагородну систему УРСР поклато початок активному процесу в 60-х роках по збільшенню кількості почесних звань. Це сприяло тому, що республіканська нагородна система ставала дедалі більш масовою і охоплювала все ширші верстви населення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Українська фалеристика. З історії нагородної спадщини. (У двох книгах). Керівник авторського колективу Д.В.Табачник. Київ, 2004, Книга перша.
2. Відомості Верховної Ради УРСР. 1960. № 17
3. Відомості Верховної Ради УРСР. 1960. № 36

Стаття надійшла до редакції 13.09.2013

REFERENCES:

1. Ukrainka faleristyka. Z istorii nahorodnoi spadshchyny. (U dvokh knykh) (Ukrainian Faleristika. History of Heritage award. (In two books)). Kyiv, 2004, Knyha persha.
2. Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR (Supreme Council of the USSR). 1960. № 17
3. Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR (Supreme Council of the USSR). 1960. № 36

Воронін Віктор Миколайович – кандидат історичних наук, перший заступник голови Державна архівна служба України
Адреса: 03110, м.Київ, вул. Солом'янська, 24
E-mail: vvoronin@archives.gov.ua

Voronin Viktor Mykolaiovych – PhD in history, first deputy chairman
State archival service of Ukraine
Address: 24, Solom'ianska Str., Kyiv, 03110
E-mail: vvoronin@archives.gov.ua